

WYŻSZA SZKOŁA TEOLOGICZNO – SPOŁECZNA

WYDZIAŁ TEOLOGII

KIERUNEK PEDAGOGICZNO-KATECHETYCZNY

KATARZYNA ZBRZEŻNA

Nr albumu 17/2016/P

Rocznik 2016/2017

**SPECYFIKA PRACY KATECHETYCZNEJ Z DZIECKIEM
AUTYSTYCZNYM**

Praca napisana pod kierunkiem:

Dr Elżbiety Bednarz

Warszawa, 2017 r.

Spis treści

Wstęp.....	3
Rozdział 1 Charakterystyka dziecka autystycznego.....	5
Rozdział 2 Specyfika pracy katechetycznej z podkreśleniem podmiotowości ucznia.....	13
Rozdział 3 Wskazania do pracy katechetycznej z dzieckiem autystycznym.....	20
3.1 Wskazania ogólne do pracy z dzieckiem autystycznym.....	20
3.2 Analiza przypadku.....	26
3.3 Zalecenia do pracy katechetycznej.....	28
Zakończenie.....	34
Bibliografia.....	36

Wstęp

Kwiecień 2017 r. był miesiącem poświęconym rozpowszechnianiu wiedzy o autyzmie i został nazwany „miesiącem autyzmu”. Dzięki licznym badaniom coraz więcej wiemy o tym zaburzeniu, zwłaszcza jeśli chodzi o dzieci. Nadal jednak problemem jest zabezpieczenie opieki, możliwości samodzielnego życia i podejmowania pracy zawodowej dorosłych osób ze spektrum autyzmu, a także ciągle mała świadomość reszty społeczeństwa dotycząca ich potrzeb. Pojęcie „spektrum autyzmu” obejmuje szeroko swoim zakresem osoby posiadające cechy autystyczne o różnych przyczynach zaburzeń oraz różnym funkcjonowaniu w społeczeństwie. Można próbować sformułować stwierdzenie, że wszyscy znajdujemy się na osi autyzmu, jednak nie wszyscy posiadamy wystarczającą ilość wymaganych cech, aby można było zdiagnozować autyzm. Przełom XX i XXI wieku to czas obserwacji oraz wzmożonego odkrywania objawów zespołu autystycznego u dzieci. Jest to również czas, kiedy opinia na temat autyzmu przeszła ogromną rewolucję; od poglądu, że dzieci autystyczne są „efektem” wychowywania przez tzw. „zimne mamy” czyli chłodnego, pozbawionego ciepła podejścia do dziecka, w tym również braku dyscypliny, po stwierdzenie, że zaburzenie spektrum autyzmu (ASD- autism spectrum disorder) jest zaburzeniem rozwojowym, niezależnym od środowiska wychowawczego.

Rozdział pierwszy niniejszej pracy charakteryzuje zaburzenia autystyczne dotyczące głównie autyzmu wczesnodziecięcego oraz atypowego. Dzielę się również krótko, spostrzeżeniami z literatury, która powstała dzięki osobom ze spektrum autyzmu, a stanowi nieoceniony wkład w zrozumienie oraz przybliżenie świata o innym kolorycie.

Drugi rozdział został poświęcony pracy katechetycznej, która jak żadna inna ma wpływ na kształtowanie całej osobowości człowieka. Podopieczni katechetów, od najmłodszych lat, włączani są w edukację religijną, ale przede wszystkim wprowadzani są w świat duchowy, pełen Bożej miłości i akceptacji. Dzięki tej miłości katecheta może dzielić się ze swoimi uczniami tym co ma najlepszego czyniąc z nich najcenniejsze podmioty swojej pracy.

Trzeci rozdział uwzględnia zalecenia do pracy katechetycznej z dzieckiem autystycznym. Została również zamieszczona diagnoza dziecka autystycznego,

dwunastoletniego chłopca, dla którego przygotowano indywidualne zalecenia do pracy katechetycznej.

Do pracy zostało wykorzystane badanie lekarskie, psychiatryczne oraz diagnoza psychologiczno-pedagogiczna o charakterze wieloaspektowym, przy użyciu takich technik jak wywiad, obserwacja, wystandaryzowane testy.

Rozdział 1

Charakterystyka dziecka autystycznego

Do tej pory nie zostały zdiagnozowane konkretne przyczyny występowania syndromu autyzmu, są one wciąż zagadką i przedmiotem dociekań dla specjalistów, klinicystów, badaczy¹. Przypuszcza się, że przyczyną autyzmu mogą być: czynniki biologiczne, środowisko zewnętrzne (jego zanieczyszczenie, intensyfikacji farmakoterapii itp.). Badania mikro i makroskopowe wyglądu mózgu dziecka autystycznego pokazują, że pod względem budowy anatomicznej jest inny niż dziecka neurotypowego². Obserwowane zmiany są różnorodne, a ich nasilenie występuje u każdego w innym stopniu, od bardzo znacznego, wykluczającego dziecko z życia społecznego, do nawet ledwo zauważalnych. Osoba z autyzmem najczęściej nie dąży do relacji z innymi osobami, unika kontaktu wzrokowego, dotykowego i słownego. Już samo określenie pochodzące z języka greckiego – *autos* – sam, wskazuje na styl życia. Często występuje również zaburzony sposób odbioru bodźców z otoczenia dający nadwrażliwość lub niedowrażliwość na dźwięki, dotyk, smaki, zapachy, czucie głębokie, umiejętność planowania pożądanego działania. Rozwój intelektualny każdego dziecka autystycznego jest inny.

Obserwując dzieci autystyczne, można wywnioskować, że na swój sposób próbują zaspokajać podstawowe potrzeby, głównie bezpieczeństwa, poprzez rutynowe zachowania (werbalne i pozawerbalne), które dla otaczającego świata często są niezrozumiałe i drażniące. Dlatego tak ważne jest poznanie etiologii autyzmu, aby jak najbardziej zmniejszać ból doświadczeń życiowych. Poznanie świata ludzi autystycznych jest coraz bliższe, gdyż coraz więcej osób z zaburzeniami potrafi opisać to, co przeżywają autycy.

Po raz pierwszy klasyczny autyzm został opisany przez Leo Kanner'a w 1943 r. Statystyki podają, że od 2 do 5 na 10 tysięcy dzieci dotkniętych jest autyzmem i 3-4 krotnie

¹ E. Pisula, *Autyzm - fakty, wątpliwości, opinie*, WSPS, Warszawa 1993, s. 9.

² http://katechetyka-specjalna.wyklady.org/wyklad/908_formacja-religijna-dzieci-autystycznych.html

częściej dotyka chłopców niż dziewczynki³. Obecnie, nawet u 1 na 100 dzieci można zaobserwować objawy autyzmu. Znane klasyfikacje diagnostyczne chorób jak amerykańska DSM- IV (1994r) i europejska ICD-10 (Międzynarodowa Statystyczna Klasyfikacja Chorób i Problemów Zdrowotnych rewizja 10) wydana przez Światową Organizację Zdrowia zaliczają autyzm do zaburzeń neurozwojowych (całościowe zaburzenie rozwoju) i dzielą na:

1. Autyzm dziecięcy,
2. Autyzm atypowy,
3. Zespół Retta,
4. Inne dziecięce zaburzenia dezintegracyjne,
5. Zaburzenia hiperkinetyczne z towarzyszącym upośledzeniem umysłowym i ruchami stereotypowymi
6. Zespół Aspergera
7. Inne całościowe zaburzenia rozwojowe,
8. Całościowe zaburzenia rozwojowe, nieokreślone.

Najnowsza klasyfikacja z 2013 r. DSM- V spektrum autyzmu łączy, oprócz pkt. 3 i 5, w jedno, określając schorzenia jako kontinuum autyzmu. Zmniejszona została liczba wymaganych objawów, natomiast ważne stało się natężenie symptomów. Kontinuum autyzmu zostało ujęte w skali od L1 do L3, gdzie L1 to wyznacznik „wymagający wsparcia”, a L3 „wymagający bardzo znaczącego wsparcia”⁴. Nacisk został położony na jak najwcześniejsze rozpoznanie objawów i rozpoczęcie oddziaływania pomocy terapeutycznej. Ciekawe może być również ujęcie proponowane przez ICD rewizja 11⁵. Uwzględnia ona szerokie ujęcie autyzmu jako spektrum i zalicza je do zaburzeń rozwoju neuronalnego i behawioralnego. Podział autyzmu, z pominięciem określeń z rewizji 10, następuje ze względu na natężenie zaburzeń rozwoju intelektualnego i upośledzenia języka funkcjonalnego.

W Polsce obowiązująca od 1996 r. klasyfikacja ICD-10⁶ charakteryzuje autyzm jako zaburzenie w zakresie społecznego, komunikacyjnego i emocjonalnego funkcjonowania.

³D. Gamon i A.D. Bragdon, *Co potrafi twój mózg, Szczególne zdolności i ograniczenia*, Wydawnictwo Medium, Warszawa 2003, s.25.

⁴<http://www.autyzm.edu.pl/index.php/newsletter/nowe-kryteria-diagnostyczne-autyzmu>

⁵<http://apps.who.int/classifications/icd11/browse/l-m/en>

⁶L. Cierpiałkowska, *Psychopatologia*, Warszawa, Scholar 2007, s.18.

Często również dochodzi do zaburzeń tzw. sensorycznych – zmysły dziecka w sposób zaburzony odbierają różne bodźce.

Nieprawidłowości rozwoju dziecka autystycznego zauważalne są w sytuacjach dotyczących:

- wzorców komunikacji werbalnej i niewerbalnej,
- interakcji społecznych
- powtarzających się, ograniczonych i stereotypowych wzorców zachowań, w tym zainteresowań i aktywności⁷.

Na szczególną uwagę zasługuje zaburzenie scharakteryzowane jako autyzm dziecięcy oraz autyzm atypowy. Autyzm dziecięcy to rodzaj całościowego zaburzenia rozwojowego charakteryzujący się: nieprawidłowym lub zaburzonym rozwojem zauważalnym przed trzecim rokiem życia w trzech sferach funkcjonowania dziecka:

1. W obszarze interakcji społecznych:

- nieumiejętność w nawiązywaniu i podtrzymywaniu relacji z rówieśnikami odpowiednich do poziomu rozwojowego,
- nieumiejętność spontanicznego dzielenia się radościami, zainteresowaniami, osiągnięciami z innymi ludźmi, wspólnej zabawy, w tym np. brak pokazywania, przynoszenia lub wskazywania na przedmioty, które wzbudzają zainteresowanie,
- brak objawów w zakresie społecznej lub emocjonalnej wzajemności – zwłaszcza małe dzieci sprawiają wrażenie zaangażowania we własne aktywności, wykazują chęć spędzania czasu w samotności, zachowując się jakby obecność innych osób, w tym rodziców, była im niepotrzebna⁸

2. W obszarze komunikacji werbalnej i pozawerbalnej:

- zwłaszcza dotyczących zachowań niewerbalnych jak: ograniczony kontakt wzrokowy, uboga mimika twarzy, postawa ciała, gestykulacja służąca regulowaniu interakcji społecznych – zwłaszcza w sytuacjach spontanicznych, niesprecyzowanych przez osoby z otoczenia,

⁷ <http://stat.gov.pl/Klasyfikacje/doc/icd10/pdf/ICD10TomI.pdf> s.248.

⁸ E. Pisula, *Autyzm - fakty, wątpliwości, opinie*, WSPS, Warszawa 1993 s. 44.

- zaburzenia ekspresji emocji – dzieci autystyczne mniej się uśmiechają, są bardziej nieśmiałe, zawstydzone – wydaje się, że dane sytuacje wzbudzają w nich odmienne emocje niż u dzieci bez zaburzeń (więcej negatywnych i obojętnych niż pozytywnych),
 - niezrozumienia komunikatów niewerbalnych np. w postaci podniesionych brwi na znak zbyt dużego hałasu⁹,
 - w obszarze komunikacji werbalnej – zaburzenia mowy, echolalia, słabe rozumienia słyszanych słów, zaburzenia prozodii (sposób przekazywania treści jak melodia mowy, rytm, akcent, ekspresja mowy itd.)¹⁰, powtarzanie zasłyszanych wcześniej zwrotów, rytualne podejście do języka¹¹.
3. W obszarze zachowania, które jest ograniczone, stereotypowe i powtarzające się:
- stereotypowe, powtarzane ruchy ciała np. machanie rękami, kręcenie się wokół osi, chodzenie na palcach, zasłanianie uszu, przebieranie, skubanie palcami, itp.
 - powtarzane formy aktywności w celu dostarczenia określonych wrażeń zmysłowych – np. kręcenia kołami zabawki, bawienie się klockami w określony, ten sam sposób,
 - dążenie do zachowania niezmienności w otoczeniu oraz niezmienności, a wręcz monotonii zwyczajów np. niezmienna droga do szkoły, ułożenia przedmiotów w pokoju, na biurku, spożywania posiłków w ten sam określony sposób,
 - zaabsorbowanie przedmiotami, ale również wykorzystywanie ich w sposób nieadekwatny z przeznaczeniem np. samochodów-zabawek tylko do ustawiania w szereg,
 - brak aktywności spontanicznej, zwłaszcza u dzieci podczas zabawy.
 - posiadanie silnej potrzeby przewidywalności okoliczności, stworzenia dobrze znanych warunków, stałości otaczających cech środowiska¹²

Obok charakterystycznych cech diagnostycznych występują często inne objawy np. fobie, zaburzenia snu i odżywiania, napady złości i (auto)agresji (gryzienie, szczypanie, uderzanie głową).

⁹ Tamże s. 63.

¹⁰ <http://www.logopedia.pl/publikacje-fachowe/publikacje-fachowe-logopedia/item/792-prozodia>

¹¹ A. Charles Amenta III, *Krzyś jest wyjątkowy, dla dzieci o autyzmie*, przekład Ewa Wojtych, GWP, Gdańsk 2010, Wstęp: *Do rodziców*.

¹² E. Pisula, *Autyzm - fakty, wątpliwości, opinie*, WSPS, Warszawa 1993 s. 66-67.

Zaburzeniem o podobnych czynnikach etiologicznych jest autyzm atypowy. Różni się on jednak od autyzmu dziecięcego zwłaszcza:

- wiekiem, w którym się pojawia – objawy zauważalne są najczęściej po trzecim roku życia
- i/lub brakiem występowania trzech kryteriów diagnostycznych wymaganych dla rozpoznania autyzmu mianowicie interakcji społecznych, komunikacji oraz zachowania, które jest ograniczone, stereotypowe, powtarzające się, mimo charakterystycznych zaburzeń w pozostałych – nie występują odchylenia od normy w jednym lub dwu z wymaganych zakresów czyli interakcji społecznych, komunikacji oraz ograniczonego, stereotypowego, powtarzającego się zachowania. Występują jednak charakterystyczne zaburzenia w pozostałych kryteriach.
- Występuje najczęściej u osób niepełnosprawnych intelektualnie i u osób z ciężkim specyficznym zaburzeniem rozwojowym rozumienia mowy¹³.

Należy mieć na względzie, że związek między poziomem inteligencji a poziomem zaburzeń społecznych nie jest wskaźnikiem do diagnozowania autyzmu. Osoby ze znacznym, a nawet głębokim upośledzeniem często nie wykazują objawów autystycznych, a osoby z autyzmem mogą wykazywać się wysokimi lub bardzo wysokimi wynikami w testach na inteligencję¹⁴. Kluczowe jest postawienie właściwej diagnozy do każdego zaburzenia oraz wprowadzenie odpowiedniego procesu terapeutycznego, który im wcześniej zostanie podjęty, tym lepsze rokowanie na przyszłość. Trudności diagnostyczne często opóźniają lub wdrażają niewłaściwą pomoc dziecku, co w rezultacie obniża efekty terapii.

Osoby z autyzmem są różne, podobnie jak osoby neurotypowe, różnią się od siebie cechami osobowości. Każda osoba z autyzmem posiada charakterystyczne dla siebie, niepowtarzalne u innych cechy, nie ma dwóch takich samych osób z autyzmem. Mają one piękne talenty, mocne i słabe strony osobowości, różnie funkcjonują w społeczeństwie. W ciepły i pełen miłości sposób zostały opisane przez lekarza i ojca autystycznego dziecka Charles A. Amenta III w książce o wyjątkowym Krzysiu¹⁵. Autor podkreśla ważność zainteresowania zagadnieniem autyzmu, ale jednocześnie wyraża obawę przed rozpowszechnianiem różnych niepokojących opinii. Do nich należą: twierdzenie, że z autyzmu można dziecko wyleczyć oraz

¹³ <http://stat.gov.pl/Klasyfikacje/doc/icd10/pdf/ICD10TomI.pdf>, s. 248, 252.

¹⁴ E. Pisula, *Autyzm - fakty, wątpliwości, opinie*, WSPS, Warszawa 1993 s. 74.

¹⁵ A. Charles Amenta III, *Krzyś jest wyjątkowy, dla dzieci o autyzmie*, przekład E. Wojtych, GWP, Gdańsk 2010, s.7.

posiadania przez dzieci autystyczne niezwykłych zdolności (matematycznych, muzycznych, pamięciowych). Czasami się zdarza, że u dziecka zdiagnozowany został autyzm, a w rzeczywistości występowało inne zaburzenie i wówczas po zastosowaniu odpowiedniej diety czy innych działań, zaobserwowano całkowitą zmianę w zachowaniu dziecka. W takim przypadku nie można mówić o wyzdrowieniu z autyzmu. Te zdarzają się, ale należą do rzadkości. Odpowiednia dieta pomaga w lepszym funkcjonowaniu jednostki i niekiedy pomaga w osiągnięciu rezultatów terapeutycznych. Podobnie bywa z wyjątkowymi uzdolnieniami.

Najlepsze prognozy występują u dzieci, które potrafią się porozumiewać i posiadają iloraz inteligencji powyżej 70. Należy mieć na uwadze, że nie wszystkie dzieci pozwalają się zbadać - nie potrafią (zbyt małe umiejętności językowe, stany lękowe przed nowymi zadaniami) lub nie chcą uczestniczyć w odpowiednich badaniach, nawet te z wyższym wskaźnikiem inteligencji. U osób dotkniętych autyzmem obserwuje się wrażliwość na dźwięki, obrazy, zapachy. Czasami jednej osobie przeszkadza pogłos w pustej sali, inna nie będzie wrażliwa na silne hałasy jak klakson samochodu lub na ból. Jedne dzieci nie lubią przytulania, gdzie już w okresie niemowlęcym zauważyć można charakterystyczną sztywność podczas brania na ręce, inne z kolei będą lubiły przytulanie, bujanie, kołysania, a nawet łaskotanie. Niekiedy autystyczne dzieci przywiązują się do zaskakujących dla otoczenia przedmiotów np. słomki, patyka, kamienia¹⁶. Potrafią z jednego stanu emocjonalnego wpadać w inny bez znaczącej przyczyny. W funkcjonowaniu osobom autystycznym pomaga ustalony harmonogram dnia oraz regularność zajęć.

W ostatnich latach można zapoznać się z coraz liczniejszymi publikacjami, które prezentują widzenie świata przez osoby autystyczne. Do nich należy m.in. „*Mózg autystyczny*” Temple Grandin oraz „*Dlaczego podskakuje*” Naoki Higashida. Ta ostatnia powstała, kiedy Naoki uczył się w Gimnazjum. Przy pisaniu książki chłopiec korzystał z planszy z podstawowymi znakami japońskimi, gdyż nie był w stanie komunikować się za pomocą mowy. Wymagało to od niego i nauczycielki wiele zaangażowania i wytrwałości. Pozycja ta jest niezwykle cenna, szczególnie mocno akcentuje to autor wstępu, David Mitchell¹⁷. Dzięki niej jesteśmy w stanie lepiej zrozumieć, chociaż część świata autystycznego, a przez to i własnego. Autor wstępu dzieli się również osobistymi spostrzeżeniami. Opisane w książce przeżycia Naoki wzbudziły w nim nadzieję i pewność, że warto podejmować wysiłek terapeutyczny w

¹⁶ Tamże, ze wstępu „*Do rodziców*”.

¹⁷ N. Higashida, *ze wstępem D. Mitchella, Dlaczego podskakuje*, Wydawnictwo wab, Warszawa 2015r, s. 12-13.

stosunku do dzieci autystycznych. To, co widzą terapeuci, to zaledwie niewielka część osobowości dziecka. Umysł autystyczny jest dużo bardziej *złożony i subtelny*¹⁸ niż zdajemy sobie sprawę. Naoki opisuje jak cenne jest dla niego towarzystwo innych osób, a jedynie problemy komunikacyjne powodują, że nie jest w stanie nawiązać właściwych relacji z nimi. Wbrew powszechnie panującej opinii, świat autystyczny jest pełen emocji i wrażliwości, jak również empatii. Chłopiec dzieli się swoimi najtrudniejszymi wątpliwościami dotyczącymi tego, że inni mogliby być przez niego i jego zaburzenie *zestresowani lub przygnębieni*¹⁹. Naoki jest w stanie przewidzieć uczucia innych osób, a nawet nimi manipulować. Można zatem przypuszczać, że chęć pozostawania przez autystów w samotności to konsekwencje zaburzenia, a nie jego objawy²⁰. Jedynie podejście osób neurotypowych do osób autystycznych, poznanie kolorytu, specyfiki bycia autystą może przyczynić się do spotkania i przeniknięcia tych dwóch światów tak, by nie pozostały oddzielne.

Doświadczenia zdobywane w pracy z dziećmi do lat 3, wskazują na ważną rolę rozpoczęcia wczesnej i celowej pracy terapeutycznej z małymi dziećmi. U części dzieci w tym wieku można zaobserwować charakterystyczne cechy autystyczne o różnym nasileniu. W miarę pracy opiekuńczo-dydaktycznej, cechy te przeradzają się w odpowiednie wzorce zachowań i umiejętności społeczne. Dlatego ważne jest obserwowanie dziecka, wspieranie jego rozwoju, okazywanie serdeczności, zainteresowania, miłości oraz prowadzenie zajęć z elementami terapeutycznymi z każdym dzieckiem, do uzyskania przez nie wieku diagnostycznego lub właściwego zachowania.

Obecnie, w systemie wychowawczo-opiekuńczym panuje tendencja tworzenia jak najlepszego środowiska rozwojowego dla każdego dziecka. Dzieci autystyczne zostały zauważone i pozwolono, aby zaistniały w środowisku społecznym²¹. Miejmy nadzieję, że tak pozostanie, a postawy separacyjne otoczenia będą się zmniejszać. Otwarcie się społeczeństwa na osoby z zaburzeniami, chęć rozpoznawania i poznawania ich specyficznego rozwoju, przynosi pozytywne rezultaty. Środowisko opiekuńczo-terapeutyczne stara się lepiej zrozumieć możliwości, ograniczenia jednostki. Dzięki temu przypominamy o osobowych,

¹⁸ Tamże, s. 13.

¹⁹ Tamże, s. 14.

²⁰ Tamże, s. 15.

²¹ J.J. Błęszyński, *Autyzm a niepełnosprawność intelektualna i opóźnienie w rozwoju*, Harmonia Universalis, Gdańsk 2011, s.30.

humanistycznych wartościach jednostki, co korzystne jest dla wszystkich zainteresowanych uczestników życia codziennego²².

²² J.J. Błeszyński, *Autyzm a niepełnosprawność intelektualna i opóźnienie w rozwoju*, Harmonia Universalis, Gdańsk 2011, s. 129.

Rozdział 2

Specyfika pracy katechetycznej z podkreśleniem podmiotowości ucznia

Słuchaj, ludu mój, nauki mojej,
nakłońcie uszu na słowa moich ust!
Do przypowieści otworzę usta moje,
Opowiem zagadkowe dzieje starodawne.
Cośmy słyszeli i poznali,
I co nam opowiadali ojcowie nasi,
Tego nie zataimy przed synami ich,
Lecz opowiemy przyszłemu pokoleniu:
Chwalebne czyny Pana i moc Jego,
Oraz cudowne dzieła, których dokonał.
Związał Jakuba przykazaniami
i ustanowił w Izraelu zakon,
Który nadał ojcom naszym,
Aby głosili (nauczali) go synom swoim,
Aby poznało go następne pokolenie,
A synowie, którzy się urodzą,
Znów opowiadali go swoim dzieciom (synom):
Że mają pokładać nadzieję w Bogu,
I nie zapominać o dziełach Bożych
Lecz strzec przykazań Jego (Ps 78,1-7)²³

²³ Wszystkie cytaty i skróty biblijne pochodzą z *Biblii to jest Pisma Świętego Starego i Nowego Testamentu*, Towarzystwo Biblijne w Polsce, Warszawa 1998.

Nie możemy się cofnąć do czasów, kiedy nie było szkół, jednak możemy dołożyć wszelkich starań, aby procesy edukacyjno-wychowawcze miały charakter osobowy i były bliskie wszystkim podmiotom tego procesu. Praca katechetyczna była i zawsze będzie jego częścią, dlatego tak ważne jest, aby nadal odbywała się w murach szkolnych. Uczestniczenie w procesie wychowawczym jest powołaniem, choć w ostatnich latach przechodzi kryzys²⁴. Szkoła powinna na nowo stać się wspólnotą nauczycieli i uczniów, w której nauczyciele prowadzą swoich podopiecznych ku prawdzie, dobru i takim wartościom, które nadają sens życiu. Podczas tej wędrówki również i nauczyciele-mistrzowie niejednokrotnie zbliżają się dzięki wychowankom do najważniejszych życiowych wartości. Wychowanie to proces stawania się osobą z jej zasobami, cechami charakteru, potrzebami. Najdoskonalszym efektem wychowawczym jaki można osiągnąć to udział odpowiedzialnego, wyznającego wartości duchowe młodego człowieka w społeczeństwie.

Proces wychowawczy odbywający się przez katechezę o charakterze konfesyjnym powinien formować podopiecznych zgodnie z modelami jakie niesie za sobą życie społeczne²⁵, gdzie najważniejszym celem jest wychowanie w miłości do Boga. Ważne jest, aby dosyć wcześnie rozpocząć proces wdrażania wychowanków w poznawanie prawd biblijnych. Katecheta może rozpoczynać zajęcia z dziećmi w wieku przedszkolnym, oczywiście wcześniejsza edukacja chrześcijańska dziecka powinna odbywać się już w domu, pod opieką rodziców, którzy stają się pierwszymi nauczycielami. Wiek przedszkolny to czas, kiedy umysł małego dziecka chłonie różne informacje, ważne jest, aby wykorzystać ten czas do przedstawiania dziecku właściwych treści związanych z Bogiem i Jego Słowem²⁶.

Praca katechetyczna, to szczególny rodzaj nauczania. Jednoczy ona w sobie podejście:

- Pedagogiczne - wymaga od nauczyciela ciągłego uczenia się, zdobywania wiedzy na temat rozwoju podopiecznych, dysfunkcji jakie mogą występować, zwłaszcza, kiedy na zajęcia uczęszczają dzieci z zaburzeniami rozwojowymi.
- Pasterskie - katecheta ma ogromny przywilej stania się pasterzem dla swoich podopiecznych, może wówczas osiągnąć niezwykłą wartość jaką jest przeniknięcie nauczanych treści do serca dziecka. To podejście uwzględnia również kim jest nauczyciel, jakie ma podejście do swojej pracy i uczniów, motywacja jaka przyświeca prowadzącemu zajęcia.

²⁴ *Wychowanie osobowe*, red. F. Adamski, Petrus, Kraków 2011, s. 87.

²⁵ Tamże, s. 95.

²⁶ V. Lopes, *Te najmniejsze...Nauczanie dzieci w wieku przedszkolnym*, CEF Press, 1997, s. 17.

- Dydaktyczne – proces kształcenia, nauczania uczniów oraz uczenia się samego katechety, wpływ na zdolności poznawcze uczniów, postawę wobec zdobywanych wiadomości²⁷. Treści przekazywane w czasie zajęć katechetycznych, ale i wiedzę zdobywaną przez nauczyciela podczas studiowania Słowa Bożego, zgłębiania wiedzy o czasach starożytnych, nauczania apostołskiego w kontekście całej Biblii oraz kultury tamtych czasów, badanie treści biblijnych w powiązaniu z innymi paralelnymi tekstami, uczestniczeniu w nabożeństwach konfesyjnych, słuchania nauczania kaznodziei. Celem procesu katechetycznego jest również zapobieganie niepowodzeniom w procesie kształcenia ucznia, umiejętne uwzględnianie jego indywidualnych potrzeb w całym procesie nauczania²⁸.
- Wychowawcze – kształtowanie umiejętności społecznych wychowanków, postaw wobec grupy i sytuacji życiowych, systemu wartości, tożsamości²⁹, zasad moralnych, norm postępowania, wzbudzanie współpracy, zachęcanie uczniów do wspólnego przygotowywania zajęć katechetycznych, wspólne tworzenie zajęć pozalekcyjnych. Wychowawca umiejętnie kształtuje w dzieciach postawy samooceny moralnej.
- Metodyczne – znajomość programu nauczania przez nauczyciela, zgłębianie wiedzy dotyczących sposobów prowadzenia zajęć, ich doboru do wieku grupy oraz poszczególnych możliwości rozwojowych każdego dziecka, ale również za pomocą różnych form i metod wdrażanie ucznia do samokształcenia.
- Opiekuńcze – zapewnienie poczucia bezpieczeństwa, zaspokojenie potrzeb biologicznych, emocjonalno-psychicznych ze szczególnym uwzględnieniem potrzeb dzieci młodszych, z zaburzeniami rozwojowymi, w trudnych sytuacjach życiowych. Organizowanie dodatkowych zajęć integracyjnych typu biwaki, obozy, wspólne wieczory, modlitwy, prowadzenie dodatkowych zajęć rozwijających zainteresowania, angażowanie podopiecznych w działalność społeczność na rzecz otoczenia i osób potrzebujących
- Mediatora – ta szczególna rola polega na prowadzeniu współpracy całego środowiska opiekuńczego dziecka tj. rodziców – opiekunów, nauczycieli innych przedmiotów. Dzięki współpracy, ustalenia właściwego podejścia do dziecka, prowadzenia

²⁷ *Materiały do nauczania pedagogiki II Dydaktyka*, red. W. Okoń, PZWS, Warszawa 1953, s. 8-10.

²⁸ J. Jerzak, *Kształcenie psychologiczne nauczycieli*, Wydawnictwo Szkolne i Pedagogiczne, Warszawa 1988, s. 59-61.

²⁹ E. Bednarz, *Edukacja chrześcijańska w Polsce na przykładzie Chrześcijańskiego Przedszkola, Szkoły Podstawowej i Gimnazjum Samuel*, Stowarzyszenie Edukacyjne Integracja, Warszawa 2013, s. 170-171.

odpowiedniego podejścia terapeutycznego na wszystkich można spodziewać się jak najlepszych rezultatów w procesie rozwojowym.

Celem Procesu katechetycznego jest głoszenie zbawczego orędzia Jezusa Chrystusa. Podmiotem tego działania jest człowiek, a w przypadku katechezy szkolnej dziecko – uczeń, który posiada swoją godność. W trakcie procesu katechetycznego godność dziecka powinna być dostrzeżona i uszanowana³⁰. Każda osoba niepełnosprawna, w tym przypadku dziecko z autyzmem jest dziełem Boga i zostało stworzone na Jego obraz i podobieństwo. Wartość dziecka nie zależy od jego stanu zdrowia, możliwości rozwoju, poziomu intelektualnego czy postawy. Tę wartość nadaje sam Bóg, kiedy sprawia, że rodzące się dziecko staje się dzieckiem Boga. Katecheta nie może zapominać głosić Bożej miłości zarówno słowem jak i czynem. Jego misją powinno być wzmacnianie i ukierunkowywanie poczucia godności dziecka na Boga, tak aby dziecko było pewne, że jest częścią Bożej społeczności, a nie przypadkiem lub „pomyłką”³¹

W trakcie procesu katechetycznego niezmiernie ważna jest postawa nauczyciela; jakim człowiekiem chce się stawać wobec Boga i w jaki sposób traktuje swoją pracę³². Nauczyciel stosujący prawdy Biblijne w życiu codziennym szanuje Boże Stworzenie, otaczający świat, a przede wszystkim ucznia, który jest podmiotem działania katechetycznego. Buduje własny autorytet, nie zapominając o wyposażaniu uczniów do służby, życia i pracy w Kościele oraz świecie. Staje w imieniu Chrystusa wypełniając powierzone przez Niego urzędy:

- Proroka – w tej roli nauczyciel dzieli się wiedzą dotyczącą przedmiotu, uczy dzieci w jakim celu zdobywają wiedzę, poszerza dzieciom zrozumienie tego, co ich otacza o spojrzenie ze strony samego Boga, pomaga wiedzę zdobywaną na innych lekcjach łączyć z wielkim posłannictwem danym człowiekowi, by panował i dbał o Boże stworzenie.
- Kapłana – nauczyciel w tej roli modli się o każdego ucznia, słucha, służy radą, wspiera i zachęca do rozwoju, przyprawia do Chrystusa jako Pana i Zbawiciela, stara się dotrzeć do serca dziecka. Jest gotowy do okazywania miłości, troski, ale również rozliczania z grzesznych postaw, pomaga w naprawianiu relacji w grupie i relacji z

³⁰ *Katecheza osób szczególnej troski- stan aktualny, propozycje na przyszłość*, red. A. Kiciński, Wydawnictwo WAM, Warszawa 2008, s.14-15.

³¹ Tamże, s. 18.

³² S. Kaufmann, *Najpierw fundament -podręcznik do szkolnej edukacji chrześcijańskiej*, Warszawa 2010, s.16.

Bogiem. Nie zapomina o docenianiu wysiłków ucznia, chwaleniu i szczerym podejściu do jego pracy.

- Króla – nauczyciel buduje autorytet wśród wychowanków, służąc im na wzór Mistrza. Gotowy jest poświęcić część siebie, aby jego wychowankowie mogli rozwijać się, pomaga im odkrywać dary, talenty i to kim mają być w życiu z Bogiem. Pomaga swoim podopiecznym wzbudzać zaufanie do Boga, stawać się odpowiedzialnym za powierzone zadania, służbę w danej społeczności, a przede wszystkim zrozumienie i stosowanie Bożych zasad życiowych. Angażują się w życie duchowe swoich uczniów.

Nieodzowne jest, aby nauczyciel wypełniał wszystkie trzy powołania w równowadze i ze szczególną pieczęcią³³, nie zapominając, że najważniejszą osobą jest Jezus Chrystus i zadaniem nauczyciela jest przedstawienie Mistrza wszystkim podopiecznym.

Katecheta nie zapomina o okazywaniu uczniowi miłości w postaci ukierunkowanej uwagi (nawiązywanie kontaktu wzrokowego, serdecznego kontaktu fizycznego oraz skoncentrowanej uwagi)³⁴. Pokazuje swoim uczniom pasję do poznawania Słowa Bożego, a kiedy mówi o prawdach biblijnych nie zapomina o postawie szacunku, zapału, radości, że może się nimi dzielić. Nauczyciel nie powinien zapominać, że staje się wzorem do naśladowania oraz powinien pamiętać, aby najpierw zaspokoić emocjonalne potrzeby uczniów (m.in. przez ukierunkowaną uwagę, kontakt wzrokowy, zwykłą serdeczną rozmowę), a potem rozpoczynać proces nauczania³⁵.

Cambell podaje ciekawy przypadek pracy z chłopcem z objawami zbliżonymi do autyzmu (zaburzony kontakt wzrokowy, werbalny, interakcji społecznych, wycofany, chłopiec podszedł do nauczycielki bokiem, niewiele mówił, w sali szkolnej trzymał się zwykle na uboczu, nie nawiązywał relacji z rówieśnikami). Cambell uczył nauczycieli różnych grup wiekowych ukierunkowanej uwagi obejmującej nawiązywanie z uczniem serdecznego, ciepłego kontaktu fizycznego oraz kontaktu wzrokowego. Nauczycielka nauczania przedszkolnego, przed zajęciami edukacyjnymi, zgodnie ze wskazówkami Cambella, nawiązała z chłopcem kontakt wzrokowy. Na tyle, ile był w stanie uczeń znieść oraz serdeczny kontakt fizyczny, obejmując go ramieniem. Ku zdziwieniu wszystkich obserwujących, chłopiec, który wcześniej miał trudności w nawiązywaniu tego typu relacji, zaczął sprawniej pracować i lepiej przyswajał podawaną mu wiedzę (str.46-47). Ten szczególny rodzaj kontaktu powinien być swobodnie,

³³ Tamże, s. 17-22.

³⁴ R. Cambell, *Twoje dziecko potrzebuje Ciebie*, TKECh, Kraków 1989, s. 88.

³⁵ Tamże, s. 46.

naturalnie włączony w relacje z dziećmi. Nie może mieć znamion wymuszenia, sztucznego zachowania nauczyciela i powinien być komfortowy dla wszystkich stron. Taka postawa jest ważna szczególnie dla dzieci z grup młodszych, które ciągle potrzebują napełniać swoje zbiorniki emocjonalne³⁶. Katecheta, jak żaden inny nauczyciel, może wykorzystywać model ukierunkowanej uwagi, w stosunku do wszystkich dzieci, a zwłaszcza tych najbardziej potrzebujących; wycofanych, załęcznionych, z zaburzeniami interakcji społecznych.

W trakcie procesu katechetycznego nauczyciel - katecheta chce:

- **Poznawać swoich podopiecznych** – ich zachowanie, ewentualne dysfunkcje (autyzm, zaburzenia sensoryczne, zaburzenia rozwoju mowy itd.), diagnozę i wskazania do pracy edukacyjnej, reakcji na otoczenie, ich sytuację rodzinną – który z rodziców jest osobą świadomie wierzącą, jakie relacje są między rodzicami, czy zdarzają się trudne zachowania w rodzinie. Najczęściej się zdarza, że uczniowie to dzieci członków danej społeczności, ale często bywa, że członkiem jest tylko jeden rodzic lub dzieci przychodzące na zajęcia są spoza społeczności. Podstawowa wiedza o sytuacji w rodzinie może pomóc w prowadzeniu rozmowy z uczniami, zwłaszcza z młodszymi, które jeszcze nie rozumieją otaczającej ich rzeczywistości. Każde dziecko ma marzenia, pragnienia, cele, trudności, z którymi się boryka. Katecheta stosując odpowiednie metody, powinien próbować otwierać swoich wychowanków na chęć wypowiedzania się o tym, co kryje się w ich sercach. Dobrym sposobem jest pozwolenie wypowiedzania się na piśmie na różne zagadnienia, w zależności od możliwości grupy, a nawet poszczególnego dziecka. Sprawy duszy i serca są delikatne i zawsze należy mieć na względzie indywidualne podejście do wychowanka. Twórcza postawa nauczyciela i otwartość na Boże prowadzenie okazują się w takich sytuacjach niezbędne. Katecheta nie może zapominać, że właśnie dzieci są podmiotem jego pracy.
- **Zdobywać doświadczenie** – jest to ważna kwestia w procesie wychowawczo-edukacyjnym³⁷ oraz dzielić się nim, przekazywać z łagodnością i sympatią najważniejszych jego kwestii młodemu pokoleniu. Owo doświadczenie często podpowiada, że najlepszą metodą jest otwarcie się na prowadzenie Jezusa Chrystusa, który jest najlepszym doradcą. Dał On najlepszy przykład, jakim nauczycielem powinno się być i tak jak Jezus, nauczyciel-katecheta powinien wykazywać chęć do uczestniczenia w życiu duchowym dziecka.

³⁶ Tamże, s. 52.

³⁷ J.W. Dawid, *O duszy nauczycielstwa*, KUL, Lublin 2002, s. 33-35.

- **Uczyć się postawy gotowej do pozbywania się egoizmu** – Nauczyciel- katecheta nie może o tym zapominać, a dzięki temu do okazywania życzliwości, przenoszenia życiowego punktu ciężkości z wewnątrz na zewnątrz, od zadań materialnych, zmysłowych do bardziej idealnych i duchowych, gotowość do ciągłej przemiany i bezinteresownego okazywania Bożej miłości podopiecznym³⁸.
- **Stawać się powiernikiem tajemnic dzieci i młodzieży** - powinien wykazywać umiejętność słuchania, dotrzymywania tajemnic, umiejętnego szafowania poufnymi informacjami, które powierzają mu podopieczni. Nieoceniona jest również szczerza postawa prowadzącego zajęcia. W odpowiednich chwilach i odpowiednio do wieku uczestników zajęć, może dzielić się fragmentami własnych przeżyć, problemów, niedoskonałości charakteru, a przede wszystkim przemiany jaka się dokonuje w jego życiu z Bogiem. Kiedy dziecko widzi, że ich nauczyciel jest człowiekiem podobnym do niego, widzi jego zaangażowanie i oddanie pracy katechetycznej, chętniej obdarza go zaufaniem, bierze udział w procesie pedagogicznym, zaczyna o sobie i innych uczniach myśleć jak o wspólnocie, a nawet rodzinie, zaczyna myśleć o Bogu jako kimś bliskim, angażując swoje życie w wiarę – przechodzi z poznania rozumowo Boga na decyzję woli i miłość, odpowiadając pozytywnie na Boże wezwanie³⁹
- **Angażować się w proces terapeutyczny** – w przypadku pracy z dzieckiem z autyzmem będzie to ćwiczenie z dzieckiem umiejętności rozpoznawania otoczenia jak sala zajęć, miejsce spotkań modlitewnych, zaplecza kuchennego, pomocy dydaktycznych z zakresu katechetycznego jak Biblia, krzyż, wyposażenie do przyjmowania Pamiątki, podstawowych części składowych nabożeństwa, aby Dom Modlitwy stał się miejscem bezpiecznym, poznawanie osób zaangażowanych w funkcjonowanie Społeczności konfesyjnej.
- **Współpracować z rodzicami i innymi opiekunami dziecka z zaburzeniem** – katecheta pracując z miłością z dzieckiem autystycznym, wspiera nie tylko dziecko, ale i rodziców, którzy i tak znajdują się w trudnej sytuacji życiowej, potrzebują Bożej opieki i wsparcia osób, którzy docenią ich starania. To oni są najczęściej pierwszymi terapeutami swoich dzieci. Poznając je, odkrywają często swoiste sposoby porozumiewania się z dzieckiem, sposoby na wspieranie dziecka w funkcjonowaniu w społeczeństwie, aby nie pozwolić na całkowite wycofanie się ze świata zewnętrznego.

³⁸ Tamże, s. 37-38.

³⁹ *Materiały pomocnicze do nauczania religii, Szkoła Średnia, Biblioteczka „Nowego Życia”, Wrocław 1991, s. 5.*

Wszyscy razem za pomocą, być może żmudnej pracy, muszą dbać o rozwój dziecka, jego edukację, wdrażanie do życia społecznego⁴⁰.

Rozdział 3

Wskazania do pracy katechetycznej z dzieckiem autystycznym

3.1 Wskazania ogólne do pracy z dzieckiem autystycznym

Osoby z niepełnosprawnościami żyją na całym świecie, a ich liczba wciąż rośnie. Szacunkowe dane wskazują na 10-30% populacji szkolnej, wliczając niedostosowanie społeczne⁴¹. Pamiętając o specyficznej pracy katechetycznej, każdy przyzna, że katecheta nie może być obojętny na potrzeby swoich podopiecznych. To właśnie chrześcijanie, już w starożytności, jako pierwsi zwrócili uwagę na osoby z niepełnosprawnościami. Zajmowali się opuszczonymi dziećmi, tworzyli pierwsze szpitale, zajmowali się tymi, których nikt nie chciał. Cokolwiek robili, działało się to z woli i nakazu Jezusa Chrystusa oraz prowadzenia Ducha Świętego. Wypełniając nakaz Mistrza-Nauczyciela rozpoczęli pracę z dziećmi, przekazując w zrozumiały dla nich sposób, treści Biblijne. Dzięki temu pokazywali dzieciom, że Bóg ich

⁴⁰ http://katechetyka-specjalna.wyklady.org/wyklad/908_formacja-religijna-dzieci-autystycznych.html

⁴¹ *Katecheza osób szczególnej troski – stan aktualny, propozycje na przyszłość*, red. A. Kiciński, Wydawnictwo WAM, Kraków 2008, s. 40.

kocha i akceptuje. Tak narodziła się praca katechetyczna wśród dzieci, której celem jest wprowadzanie każdego dziecka w poznanie Boga i Jego Syna Jezusa Chrystusa.

Ponad dwa tysiące lat temu sam Bóg przyszedł na świat przyjmując postać ludzką. Wziął wszelką hańbę tego świata, służąc człowiekowi do końca, aż do śmierci krzyżowej. Taki poświęcenie wskazuje na jakość życia osób żyjących blisko Boga. Miejscem, gdzie powinna zostać dostrzeżona godność dziecka z autyzmem jest właśnie sala katechetyczna i odbywający się w niej proces katechetyczny, podczas którego nauczyciel powinien być gotowy do poszukiwań ciągle nowych sposobów wspierania i oddziaływania na rozwój podopiecznego⁴².

Jeśli tylko możliwe, należy włączać dzieci z autyzmem w proces edukacji katechetycznej, zwłaszcza kiedy zaburzenia nie są zbyt głębokie i zapomnieć o tym, co „przed oczami”, a podążać za głosem Chrystusa wzywającego, aby nie zabraniać dzieciom poznawać Boga, gdyż Boże Królestwo jest dostępne dla każdego⁴³. Bogu należy pozostawić dokończenie wiary osoby katechizowanej – *Albowiem Bóg to według upodobania sprawia w was i chcenie i wykonanie. . Czyńcie wszystko bez szemrania i powątpiewania (Flp 2,13-14).*

Uczeń z autyzmem należy do grupy osób o szczególnych potrzebach edukacyjnych i powinien uzyskać orzeczenie o potrzebie kształcenia specjalnego. Prawdłowo postawiona diagnoza jest podstawowym elementem procesu terapeutycznego, który będzie sprzyjał rozwojowi oraz życiu duchowego dziecka. Najczęściej, zwłaszcza dla dzieci młodszych, obraz Boga związany jest z odbiorem osób bliskich - między innymi katechety. Im dziecko jest starsze, tym bardziej zaczyna rozumieć, kim jest Bóg.

Katecheta ma prawo, a nawet obowiązek, skorzystać z zaleceń jakie zostały zapisane w orzeczeniu dziecka np. obecność nauczyciela wspomagającego, a wdrażając program katechetyczny powinien zwrócić uwagę na dostosowanie zasad metodycznych do możliwości rozwojowych dziecka. Według materiałów *Formacja Religijna Dzieci Autystycznych oraz IPK z Niepełnosprawnością Intelktualną i Autyzmem. Studium przypadku⁴⁴*) zaleca się:

⁴² Katecheza osób szczególnej troski..., s. 22.

⁴³ *Formacja Religijna Dzieci Autystycznych*, <http://katechetyka-specjalna.wyklady.org>

⁴⁴ A. Kiciński, *Indywidualny Program Katechetyczny dla Osób z Niepełnosprawnością Intelktualną i Autyzmem. Studium Przypadku*, s.3.

- Wykorzystywanie werbalnego sposobu przekazu wspomaganego przekazem pozawerbalnym zwanego systemem komunikacji wspomagającej i alternatywnej (AAC -Augmentative and Alternative Communication). Obecnie jest znanych wiele sposobów wspomagających komunikowanie się dziecka z otoczeniem i otoczenia z dzieckiem. Należą do nich m.in. symbole abstrakcyjne, zdjęcia, system gestów, obrazków np. PCS (Picture Communication Symbols), symbole i gesty Makatonu, piktogramy, ale również własne opracowania systemów graficznych, znaków, symboli - niekiedy taka komunikacja może zastąpić przekaz werbalny całkowicie lub być używana do czasu rozwinięcia się prawidłowej mowy. Może też pełnić rolę wspomagającą, porządkującą przy komunikacji werbalnej rozwiniętej.
- Wykorzystywanie pomocy wizualnych, multimedialnych, przedmiotów, które dziecko może dotknąć jest pomocne w zrozumieniu treści, należy jednak mieć na uwadze, aby dziecko nie utożsamiało symbolu z treścią przekazu np. płomieni Ducha Świętego podczas chrztu Duchem Świętym w Dzień Pięćdziesiąticy z samym Duchem Świętym. Chociaż może okazać się to trudne, należy próbować.
- Przenikanie się zaleceń IPET (Indywidualny Program Edukacji Terapeutycznej) oraz IPK (Indywidualny Program Katechetyczny). Najczęstsze wskazania IPET np. rozwijanie rozumienia mowy, ćwiczenie wykonywania poleceń, wprowadzanie w kształtowanie prawidłowych interakcji społecznych, wyrażania emocji, nawiązywania kontaktu wzrokowego, ćwiczenia czynności manipulacyjnych czy chociażby reagowania na imię, których kształtowanie powinno odbywać się w naturalnych warunkach życiowych, może być kształtowane podczas zajęć katechetycznych.
- Udzielenie wsparcia rodzinie dziecka w procesie pełnej adaptacji do niepełnosprawności oraz współpraca w realizacji programu wczesnego wspomaganie rozwoju, a także tworzenia warunków i sposobów wszechstronnej stymulacji rozwoju dziecka w najbliższym otoczeniu. Wskazana jest pomoc nauczyciela wspomagającego.
- Przygotowanie względnie stałego otoczenia w sposób sprzyjający odbiorowi przez zmysły dziecka tj. bez zbędny bodźców, uporządkowany, pomoce pochowane, stałe elementy wyposażenia, w prosty sposób (hasłami) sygnalizowanie dziecku przejście do kolejnego etapu zajęć. Wyraźnie oznaczone miejsce spotkań, kąci pracy, zabaw, modlitwy. Celem jest poczucie bezpieczeństwa dziecka, a z czasem jego swobodne poruszanie się w przestrzeni katechetycznej, uzyskanie jego samodzielności i być może elastyczności w prowadzeniu zajęć.

- Stałe elementy lekcji katechetycznej – rytuały powitania i pożegnania z uczestnikami i Jezusem Chrystusem,
- Język używany na zajęciach powinien być prosty, zrozumiały, bez ozdobników, mogą być wprowadzane słowa o nowych znaczeniach, ale dostosowane do wieku i możliwości, pojedynczo. Wypowiedzi powinny być skierowane bardziej z odwołaniem się do logiki niż do uczuć.
- Wykorzystywanie takich pomocy, które nie będą drażniące dla dziecka i nie będą wywoływały negatywnego pobudzenia zmysłów (porównywalnego z bólem) – należy poznać ucznia, uwzględniać wskazówki rodziców i innych terapeutów. Jednak dziecko dorasta, ośrodkowy układ nerwowy coraz bardziej dojrzewa. Wtedy można w miarę możliwości próbować wprowadzać nowe bodźce. Jeśli dziecko nie chce wziąć udziału w jakimś zadaniu, może być to związane z odbiorem rzeczywistości w sposób zaburzony, należy starać się zrozumieć potrzebę dziecka.
- Stosowanie systemów motywacyjnych w postaci np. atrakcyjnej gospodarki żetonowej, możliwości zdobywania drobnych nagród.
- Każde zajęcia powinny zawierać różne metody przekazu. Do podstawowych należą metody:
 - pogładowa – projekcja filmów, Video, wykorzystanie nagrań płyt CD, flanelografy o tematyce Biblijnej, samodzielna praca z mapami, atlasami np. podróże Pawła
 - słowna – pogadanka, rozmowa, swobodne wypowiedzi uczniów, samodzielna lub zbiorowa praca z tekstem Biblijnym,
 - praktyczna – wykorzystująca zdobytą wiedzę w działaniu - krzyżówki o tematyce Biblijnej, uzupełnienie pustych miejsc w tekście, rebusy, zagadki, wyszukiwanie stwierdzeń prawdziwych lub fałszywych.
- Wykorzystywanie do przekazywania treści katechetycznych zainteresowań dziecka np. chłopiec interesuje się samochodami, wersety można zapisywać na wyciętych samochodach itp. Należy starać się podczas przekazywanych treści podczas zajęć katechetycznych angażować zmysły dziecka, w taki sposób, żeby dziecko odczuwało przyjemność. Doświadczenie wybranymi zmysłami wspomaga rozumienie przekazu Biblijnego.
- Inscenizowanie, w sposób namacalny, trudnych do zrozumienia treści (np. więź, wspólnota, wiara) – wykorzystując zaangażowanie samych dzieci np. dzieci budują z

gładkich klocków mur. Następnie jedno z dzieci wyjmuje klocek z dołu budowli, potem drugie, w końcu mur przewraca się – sednem jest, aby dziecko zrozumiało, że razem budujemy wspólnotę, do której powołał nas Chrystus. Wszyscy jesteśmy potrzebni, a każdy ma swoje miejsce we wspólnocie.

Dzieci autystyczne posiadają często bogaty świat duchowy, mówią o Bogu i wyrażają uczucia religijne. Można dostrzec, że potrzebują doświadczać Boga, Jego działania i miłości. Jednym z takich momentów jest czas modlitwy, poprowadzona w ciekawy sposób z zaangażowaniem wszystkich uczestników, powoli będzie zmieniać serca dzieci. Ważną kwestią jest świadomość dzieci autystycznych w odróżnianiu dobra od zła oraz rozróżniania przez dorosłych, które działania dziecka spowodowane są zaburzeniami, a które świadomym działaniem. Te kwestie będą powoli, w trakcie procesu rozwojowego wyjaśniane, ale wymagają cierpliwości, poznawania podopiecznego, niektóre należy pozostawić Bożemu działaniu.

Proces kształcenia katechetycznego dotyczy całego życia człowieka. Odnosi się do kontekstu nauczania w zakresie sfery psychicznej, która obejmuje: 1) poznanie - świadomość religijna, 2) podejście emocjonalno-motywacyjne (uczucia, wartości) – uczucia religijne, 3) działanie (decyzje, ekspresja) – decyzje religijne⁴⁵. Wpisuje się również w kontekst społeczno-kulturowy⁴⁶ (wspólnota osób wierzących, więź członków społeczności, praktyki konfesyjne, moralność wynikająca z wiary). Niezmiernie ważny jest również kontekst osobowy, który uwzględnia podmiotowość dziecka jako pełnej osobowości, jego doświadczenia religijne, postawę wobec Boga i stosowane formy wyznania wiary⁴⁷, angażowanie się w życie Kościoła, włączanie przekazu Biblijnego do codziennego życia, uwzględnianie darów Ducha Świętego, korzystanie z łaski, odwracanie się od grzechu, używanie odpowiedniego języka religijnego, modlitwa⁴⁸. Uwzględniając rozwój psychiczny i duchowy dzieci autystycznych, można stwierdzić, że jak najbardziej mają warunki do rozwijania relacji ze Stwórcą. Uczniowie z autyzmem opanowują wiedzę i czynności edukacyjne na różnych poziomach.

Wielostronne kształcenie można pogrupować w cztery modele uczenia się, tj. poznawanie pojęć, próbne działanie, rozwiązywanie problemów, naprawianie świata⁴⁹. Stawianie przed uczniem przyswajania tych czterech modeli, przyczyniałoby się do wszechstronnego kształcenia każdego dziecka. A nie można zapominać, że każde dziecko ma swój indywidualny

⁴⁵ *Katecheza osób szczególnej troski...*, red. A. Kiciński, Wydawnictwo WAM, Warszawa 2008, s. 112.

⁴⁶ C. Walesa, *Rozwój religijności człowieka, t.1 Dziecko*, Lublin 2005, s. 13.

⁴⁷ Tamże, s. 44-49.

⁴⁸ *Katecheza osób...*, s. 114-116.

⁴⁹ B. Niemierko, *Ocenianie szkolne bez tajemnic*, WSiP, Warszawa 2002, s. 280-281.

proces rozwoju, który jest najcenniejszy. Dlatego ważne jest, aby pozwolić na indywidualizację działań, odkrywanie własnych ścieżek i osiągnięcie celów wg. możliwości rozwojowych dziecka⁵⁰.

Na część procesu uczenia się szkoła nie ma bezpośredniego wpływu. Tę część, która nie jest związana bezpośrednio z procesem szkolnym nazywa się *kontekstem uczenia się*⁵¹ i obejmuje: uzdolnienia jakie posiada dziecko, jego wcześniejsze osiągnięcia, środowisko rodzinne, ale również zachodzące procesy gospodarcze, lokalną kulturę, czy nawet sytuację na rynku pracy. To wszystko ma wpływ na pozaszkolne uczenie się i funkcjonowanie dziecka z autyzmem. Dzięki diagnostyce edukacyjnej rozpoznajemy to, co ma wpływ na kontekst uczenia się i jego metody badawcze. Do podstawowych metod zalicza się obserwację, wywiad, ankietę, eksperyment oraz pomiar dydaktyczny. Dzięki nim nauczyciel-katecheta lepiej może poznać swoich uczniów z autyzmem. Korzystając z obserwacji, nauczyciel poznaje ucznia, jego reakcje na bodźce. Może wtedy dobrać odpowiednie metody nauczania. Wywiad czy ankietę są niezbędne, aby dzięki wskazówkom rodziców i terapeuty móc zastosować już wypracowane wcześniej sposoby pracy z dzieckiem (system nagród, upodobania, zainteresowania dziecka i wiele innych), ale też poznać środowisko wychowawcze, podejście do dziecka, zaangażowanie w proces terapeutyczny. Nauczyciel-katecheta powinien dążyć do stałej współpracy z rodzicami dziecka oraz jego terapeutą. Z czasem katecheta również staje się terapeutą, a dzięki podejmowanym wspólnym wysiłkom środowiska opiekuńczego, wspierana jest podmiotowość dziecka, a dziecko zyskuje szansę na lepszy rozwój.

Ocenianie dziecka autystycznego jest niezmiernie trudne i jak w przypadku pozostałych dzieci, powinny być oceniane tylko osiągnięcia poznawcze czyli wiedza katechetyczna. Osiągnięcia emocjonalne (wiara) powinny pozostać osobistą sferą ucznia⁵². Mając na uwadze szczególnie rodzaj zajęć, należy nadmienić, że podjęcie przez dziecko osobistej relacji i bliskiej więzi z Panem Jezusem Chrystusem, najczęściej pozytywnie, wpływa na wypełnianie obowiązków szkolnych, relacje z nauczycielami oraz kolegami z grupy. W przypadku szkolnego oceniania, normy powinny być wielopoziomowe, a dla dzieci autystycznych dostosowane do indywidualnych możliwości dziecka i mieć charakter holistyczny - oceniający efekty, które nauczyciel może, korzystając z podstawy programowej ułożyć pod konkretnego ucznia. Sposoby dojścia do celu i rozwiązania zadań należy zostawić uczniowi, w takim

⁵⁰ Tamże, s. 280.

⁵¹ Tamże, s. 281.

⁵² Tamże, s. 281.

zakresie, w jakim jest w stanie sam pokierować procesem. Uczeń z autyzmem ma wówczas poczucie własnego sprawstwa i sukcesu, wzrasta jego pozytywne myślenie. Ważnym elementem procesu oceniania jest również motywowanie dziecka do wykonania zadań i świadomość tego, za co będzie nagradzane. Uczeń powinien też znać przykłady poprawnych rozwiązań, gdyż mogą okazać się cenną wskazówką w poszukiwaniu własnych.

Przy sprawdzaniu wiadomości można korzystać z pisemnych form, a głównie z testów z możliwością wyboru poprawnej odpowiedzi, czy wpisania własnej, w odpowiedzi na postawione jasno pytanie. Dziecko z autyzmem potrzebuje więcej czasu na sformułowanie odpowiedzi. Dostosowanie formy sprawdzania wiedzy powinno korelować z możliwościami komunikacyjnymi i indywidualnymi możliwościami dziecka.

3.2 Analiza przypadku

Na potrzeby tej pracy, została użyta diagnoza lekarska, diagnoza psychologiczno-pedagogiczna oraz obserwacja chłopca w wieku lat 12. Dzieci w tym wieku zaczynają wchodzić powoli w wiek dojrzewania, a zmiany w nich zachodzące dotyczą rozwoju całej osobowości. Tym bardziej należy zwrócić szczególną uwagę na dobór grupy, a zwłaszcza kiedy w jej skład ma wejść dziecko z zaburzeniami. Ważną rolę będzie pełnił tu katecheta, którego zadaniem powinno być dawanie dobrego przykładu, wspieranie osobistego wzrostu każdego dziecka, stwarzanie przyjaznej atmosfery w grupie. Dzieci samodzielnie są w stanie wykonać większość powierzonych im odpowiednio do wieku zadań⁵³, posiadają system wartości i przekonań, potrzebują aktywnego uczestniczenia w zajęciach za pomocą ciekawych metod z uwzględnieniem środków wizualnych. Niektóre są już gotowe zacząć funkcjonować na poziomie abstrakcyjnego i symbolicznego myślenia⁵⁴.

Chłopiec, lat 12, **diagnoza lekarska – występowanie całościowych zaburzeń rozwojowych ze spektrum autyzmu - autyzm dziecięcy.**

⁵³ E. Bednarz, G. Podgórna, *Program Wychowania Biblijnego, dla Klas Przedszkolnych, Szkoły Podstawowej i Gimnazjum*, Kraków 2001, s. 25.

⁵⁴ Tamże, s. 25.

Opis funkcjonowania chłopca:

Nieharmonijny rozwój pomiędzy częściami inteligencji, zdolności werbalne mieszczą się niżej od rozwoju niewerbalnego. **Najwyżej** rozwinięte jest **myślenie przyczynowo-skutkowe**, a **najniżej rozwinięty zasób słownictwa czynnego oraz dojrzałość społeczna**. **Funkcje wzrokowo-przestrzenne** są rozwinięte na poziomie przeciętnym i wysokim, a funkcje słuchowo-językowe (słuch fonematyczny, umiejętność dokonywania syntezy głoskowej, umiejętność abstrahowania głoski, uwaga i pamięć fonologiczna) są niskie, integracja słuchowo-wzrokowo jest na poziomie niskim. Tempo czytania głośnego jest przeciętne, chłopiec popełnia błędy – dodaje litery, nieprawidłowo odczytuje całe wyrazy. Rozumienie czytanego tekstu jest wysokie. Chłopiec pisze prawą ręką, poziom graficzny pisma jest zaburzony.

Rozwój emocjonalno-społeczny. Ograniczone, powtarzające się wzorce zachowań i aktywności. Zabawa jest schematyczna, tylko w taki sposób jak chłopiec sobie wymyśli, inne propozycje zabawy są nieakceptowalne, nieadekwatne reakcje emocjonalne chłopca do zaistniałej sytuacji np. kiedy ktoś zepsuje mu przebieg zabawy. Chłopiec często się denerwuje, zwłaszcza kiedy zapomni o wypełnieniu obowiązku szkolnego, niechętnie rozmawia o tym co czuje, trudno znosi porażkę. Niezbyt chętnie uczestniczy w zabawach z rówieśnikami, nie zawsze rozumie żarty kolegów, przeżywa ich komentarze, które dosłownie odnosi do siebie. Ma problemy z kontrolą emocji i zachowań w sytuacjach konfliktowych. Preferuje zabawy samotne, dobrze się czuje w towarzystwie młodszych kolegów, dla których jest przykładem i uprzejmym starszym kolegą. Poucza ich, w krótkich komunikatach, co powinni robić i jak się zachowywać, kiedy wg. niego zrobią coś nieodpowiedniego.

Zaburzenia przetwarzania sensorycznego. Nadwrażliwość sensoryczna. Chłopiec nie lubi przebywać w miejscach, gdzie panuje nadmierny hałas i gwar. Prosi wtedy o wyłączenie go z zabawy i poprowadzenie do miejsca, gdzie panuje spokój. Rozprasza go zbyt duża ilość przedmiotów w otoczeniu, ostre światło – reaguje gwałtownie krzykiem i rezygnuje z dalszej pracy.

Rozwój motoryczny. Chłopiec jest niezgrabny ruchowo. Ma problemy z łapaniem i rzucaniem piłki, unika tego typu zabaw. Motoryka duża poniżej normy wiekowej, poziom graficzny pisma jest zaburzony.

Rozwój komunikacji. Zaburzenia w zakresie komunikacji werbalnej (echolalia), niski zasób słownictwa czynnego. Chłopiec daje krótkie odpowiedzi, czasami odpowiada nie na temat (nie

zawsze rozumie treść rozmowy). W mowie chłopca zauważa się liczne agramatyzmy. Nie podejmuje typowej do wieku rozmowy, raczej odpowiada krótko na pytania, obserwuje się u chłopca „sztywność” w rozmowie, bez intonacji czy zwrotów. Czasami chłopiec nawiązuje z rozmówcą kontakt wzrokowy, zwłaszcza kiedy rozmowa dotyczy zainteresowań chłopca, zachowuje odpowiedni dystans, nie zbliża się do rozmówcy i nie pozwala usiąść zbyt blisko (odsuwa się). Uboga komunikacja pozawerbalna.

Chłopiec ma **niskie poczucie wartości**, szybko zakłada, że nie poradzi sobie z nowym zadaniem, wymaga indywidualnego podejścia ze strony nauczyciela.

Do mocnych stron chłopca można zaliczyć: dobrą jakość pamięci mechanicznej, zainteresowania w dziedzinie historii i geografii (chce uczyć się tego, czego uczy się starszy brat), stara się być uprzejmy wobec młodszych kolegów, posiada dobrze rozwinięte funkcje wzrokowo-przestrzenne, które należy wykorzystywać podczas przekazywania treści edukacyjnych.

3.3 Zalecenia do pracy katechetycznej

W tabeli uwzględniono wybrane treści katechetyczne odpowiednie dla II etapu edukacyjnego tj. klas IV-VI. Chłopiec może uczestniczyć w programie grupy rówieśniczej lub dzieci rok młodszych, zaleca się zmniejszanie wymaganych celów do dwóch, które chłopiec może osiągnąć na konkretnym działaniu np. napisać, ułożyć według kolejności, odnaleźć właściwe, wskazać, powiedzieć z pamięci itp. Przedstawianie treści powinno być w sposób zwięzły, konkretny i odpowiedni do możliwości intelektualnych chłopca.

Odchylenia (zaburzenia)/ mocne strony rozwoju chłopca	Zadania katechety	Wymagane treści katechetyczne	Zalecenia do pracy (indywidualizowane podejście)
Podczas czytania chłopiec popełnia błędy- dodaje	Zachęcanie do regularnego czytania Słowa Bożego.	Rola Słowa Bożego w życiu chrześcijanina	W związku z problem czytania na głos, nauczyciel nie prosi

litery, nieprawidłowo odczytuje całe wyrazy, tempo czytania głośnego jest przeciętne.			chłopca o głośne czytanie na zajęciach lub podaje niewielkie fragmenty, wcześniej przygotowane.
Chłopiec dobrze rozumie czytane treści, wykorzystanie rozwinętego w normie rozwojowej myślenia przyczynowo- skutkowego.	Przybliżanie wartości i treści Modlitwy Pańskiej - Bożej opieki, potrzeby zapominania(wybaczenia) złego postępowania innych osób.	Rola modlitwy w życiu chrześcijanina	Nauka modlitwy na przykładzie Modlitwy Pańskiej. Rozpisanie treści modlitwy na poszczególne fragmenty, ilustracja ich za pomocą symboli systemu Makaton. Włączanie chłopca w modlitwę o osobę starszą, potrzebującą pomocy, odwiedzanie tej osoby, zrobienie zakupów (chleba itp.) Katecheta opowiada świadcstwo- odpowiedź na modlitwę.
Pogłębianie wiedzy z zakresu historii, geografii, które są mocną stroną chłopca.	Przybliżanie biblijnych treści na przykładach mężów Bożych Starego Testamentu.	Poznanie powoływania mężów Bożych w Starym Testamencie (Jonasz, Izajasz, Daniel, Estera)	Na konkretnych przykładach mężów Bożych, chłopiec poznaje posłuszeństwo Bogu, Bożą ochronę, ale i skutki nieposłuszeństwa. Wykorzystanie flanelografy, uczenie się nowych zachowań -metoda wyboru przy użyciu programu opadających słów(wolne tempo), gra dydaktyczna - „Zgadnij kto mówi”, korzystanie z systemu motywacyjnego!
Ćwiczenie umiejętności społecznych oraz rozumienia	Wspieranie prawidłowego rozwoju osobowości chrześcijańskiej	Chrześcijańskie życie na przykładzie życia Pawła	Chłopiec na przykładzie życia Pawła poznaje nowe zagadnienia moralne,

zagadnień moralnych	(szacunek, mądre decyzje, odpowiedzialność, odwaga) Katecheta dodatkowo prowadzi grupę tak, aby tworzyła przyjazną, ciepłą atmosferę. Sam daje poczucie bezpieczeństwa swoim podopiecznym. Nauczyciel układa dialogi- scenki dotyczące treści katechetycznych, które dzieci odgrywają na zajęciach.		wartości chrześcijańskie, uczy się okazywać szacunek Bogu i członkom Kościoła. Na przykładzie układanych przez katechetę dialogów, wspierany jest rozwój werbalny chłopca- korzystanie z systemu motywacyjnego za przedstawienie dialogu. Ilustracje właściwych i niewłaściwych zachowań- chłopiec wybiera odpowiednie. Dany wybór wiąże się ze zjedzeniem smacznego lub mniej smacznego produktu (kwaśne).
Otwarcie dziecka na świat wartości.	Uświadomienie uczniom miłości Boga do nich, miłość największą wartością	Miłość Boga objawia się w cudach Jezusa Chrystusa (nakarmienie tysięcy ludzi, uzdrowienie chorej kobiety, wskrzeszenie Łazarza)	Chłopiec sporządza książeczkę cudów Jezusa Chrystusa np. w postaci komiksu, po każdej lekcji – jeden rozdział. Strony książeczki w kształcie serca. Wybiera jedną osobę, której może okazać miłość przez zrobienie czegoś dobrego dla niej. Dzieci razem przygotowują plakat o Bożych cudach - na dużym kartonie, rysują lub zapisują te, które były omawiane lub pamiętają. Umieszczają również znane im Boże cuda, które wydarzyły się współcześnie. Każdy cud umieszczony w ramce w kształcie serca.

Do zadań katechety przede wszystkim należy:

- Wzmacnianie poczucia wartości chłopca. Omówienie z uczniem systemu motywacyjnego oraz stosowania go w sposób regularny i konsekwentny. Chłopiec w szczególny sposób lubi naklejki oraz drobne ciasteczka, które można wykorzystać do systemu motywacyjnego (tablica osiągnięć - naklejki za wykonane zadania, małe ciasteczko- nie ma przeciwwskazań dietetycznych). Dzięki temu chłopiec na bieżąco widzi efekty swojej pracy.
- Częste chwalenie chłopca oraz pozostałych uczestników zajęć, docenianie za konkretne osiągnięcia, wykonane zadania.
- Nawiązywanie ukierunkowanej serdecznej komunikacji z dzieckiem, przywoływanie w miarę potrzeby uwagi i kontaktu wzrokowego. Zwracanie się do chłopca bezpośrednio z tym samym poleceniem, które wcześniej usłyszeli uczniowie.
- Przygotowanie pozostałych uczniów, aby unikali żartów, zachowywali się serdecznie wobec kolegi. Zapoznanie klasy z objawami autyzmu, obejrzenie filmów przybliżających problem autyzmu.
- Nawiązywanie relacji z grupą, również poza zajęciami katechetycznymi.
- Przygotowywanie zajęć katechetycznych wg stałego schematu, do momentu, aż chłopiec będzie gotowy na zmiany. Zapoznanie chłopca ze schematem lekcji, używanie napisów przy przechodzeniu do następnego etapu zajęć.
- W jasny zwięzły sposób przekazywanie treści biblijnych, posiłkowanie się piktogramami czy systemu gestów Makatonu, które w znaczny sposób ułatwiają komunikację z chłopcem. Zaleca się uczenie polisensoryczne – mówienie, pokazywanie, demonstrowanie, wykorzystywanie obrazów, ilustracji, przedstawianie treści w taki sposób, aby chłopiec mógł zobaczyć, a nawet „dotknąć” nauczanych treści.
- Porozumiewanie się z chłopcem za pomocą konkretnych komunikatów, unikanie dłuższych wypowiedzi tzw. potoku słów. Budowanie zdań w sposób pozytywny, bez użycia „nie” – w taki sposób formułować polecenia, aby chłopiec wiedział przede wszystkim co ma zrobić, niż „czego ma nie robić”.
- Stosowanie aktywizujących metod pracy -uczenie przez działanie i doświadczanie (angażowanie wszystkich zmysłów – dotyk, wzrok, słuch, smak, ruch, węch).
- Wspieranie rozwoju społecznego chłopca poprzez:

- Stworzenie, w miarę możliwości, niewielkiej grupy katechetycznej z dziećmi spokojnymi, uprzejmymi, które będą serdecznie zachowywać się wobec chłopca,
- zachęcanie chłopca do współpracy i współdziałania w grupie przez organizację wspólnych projektów, zabaw zrozumiałych dla chłopca i względnie łatwych do wykonania, bez rywalizacji, aby chłopiec czuł się bezpiecznie w grupie katechetycznej.
- nakierowanie na obserwację dzieci - pomoc w znalezieniu dziecka podobnego pod względem np. zainteresowań czy jakiegoś problemu, ale też znalezienia osoby, którą chłopiec mógłby naśladować podczas pracy na lekcji,
- nauka w wyrażaniu emocji za pomocą kart z nazwami emocji lub emotikonami (znaczenie omówione wcześniej) – np. w podsumowaniu zajęć katechetycznych z jakimi emocjami wszyscy kończą pracę, aby chłopiec uczył się rozpoznawać emocje u siebie i u innych,
- modelowanie właściwego zachowania na podstawie przykładów biblijnych oraz odwoływanie się do przykładów z życia współczesnego,
- uczulenie grupy katechetycznej na specyficzne zachowanie chłopca (organizowanie pogadarek, scenek z odgrywaniem ról, oglądanie filmów o różnych zaburzeniach).
- Pozwolenie chłopcu na wypowiedzianie się na piśmie, a przy odpowiedziach ustnych, podpowiadanie pierwszego słowa.
- Udzielanie wsparcia oraz okazanie zrozumienia podczas zbyt gwałtownych reakcji chłopca. Wcześniej nauczyciel może opracować z chłopcem sposoby na wyciszenie, aby w odpowiednim momencie je zaproponować.
- Uwzględnianie krótkich przerw na odpoczynek podczas lekcji, kiedy katecheta obserwuje znużenie u chłopca.
- Chłopiec zwykle stara się zachowywać uprzejmie, ale czasami:
 - Zachowuje się „dziwnie” – kołysze się na boki, macha rękami, zasłania uszy, powtarza jakby do siebie usłyszane pytanie, czy polecenie – należy ignorować takie zachowania, są to zachowania autystyczne i należy nauczyć się je rozpoznawać,
 - Nie chce wykonywać poleceń nauczyciela – należy przypominać o systemie motywacyjnym; podkreślić, że teraz jest czas, aby zrobić to o

czym mówimy i cała grupa wykonuje to polecenie; pozwolić użyć do zadania, o ile możliwe, elementy dotyczące zainteresowań chłopca; być kreatywnym i szukać własnych rozwiązań 😊

- Chce robić coś innego – udzielić uwagi i rozważyć, czy uczeń nie jest zmęczony; czy wydane polecenie nie jest zbyt trudne; pokazać, wcześniej przygotowane symbole graficzne, że ważne jest, aby wszyscy pracowali jednocześnie; przypomnieć, że będzie czas na zabawę (zostawić trochę miejsca na koniec zajęć na tzw. swobodną zabawę, katecheta może go wykorzystać na rozmowy indywidualne lub obserwację grupy),
- Ma własny pomysł na wykonanie zadania – upewnić się, czy zadanie nie jest zbyt trudne; należy rozważyć i ewentualnie uwzględnić pomysł dziecka,
- W przypadku zachowań agresywnych należy przede wszystkim zachować spokój, okazywać chłopcu szacunek i miłość, przypominać, że Bóg go kocha i nauczyciel chce, żeby wszyscy byli zadowoleni, ale nie może zgodzić się na takie zachowanie, dlatego jest zmuszony np. ucznia oddzielić od grupy (tyle minut ile ma lat); poprosić, żeby poniósł konsekwencje swojego zachowania np. skleić podartą pracę lub zrobić nową; przeprosić jeśli wyrządził krzywdę, w miarę możliwości naprawić ją. Kiedy chłopiec się uspokoi należy omówić z nim, co było przyczyną takiego zachowania i co może mu pomóc. Należy w grupie omówić co robić, kiedy ktoś zachowuje się agresywnie lub nie chce wykonywać poleceń nauczyciela

Chłopiec jest sympatycznym, uprzejmym młodym człowiekiem. Praca z nim, niewątpliwie jest darem.

Osoby z autyzmem posiadają wiele zalet i są tak samo cenne jak dzieci neurotypowe. Zaslugują na poznanie Jezusa Chrystusa i pozostawienie działaniu Ducha Świętego dokończenia dzieła wiary w sercach dzieci. Nauczyciel – katecheta ma szczególny przywilej korzystania z prowadzenia Ducha Świętego – modlenia się, proszenia o pomoc Boga, ale też inne osoby, nawet pozostałych uczniów.

Indywidualny Program Katechetyczny powinien wspierać pracę katechetyczną uwzględniając podmiotowość ucznia, aby osiągnąć rezultat jakim jest „zbawienie dusz” – *Tego miłujecie, chociaż go nie widzieliście, wierzyacie w niego, choć go teraz nie widzicie, i weselicie się radością niewysłowioną i chwalebnią, osiągając cel wiary, zbawienie dusz (1P 1,8-9).*

Opis Gry dydaktycznej „Zgadnij kto mówi”: katecheta ma przygotowane zagadnienia w imieniu postaci biblijnych np. w imieniu Jonasza – „Uciekam przed wypełnieniem Bożego polecenia” - uczniowie podejmują próbę odgadnięcia kto mógł to powiedzieć. Jeśli nie odgadną nauczyciel czyta dalej - „Miałem powiedzieć w dużym mieście, że Bogu nie podoba się co robią jego mieszkańcy” itd., aż do odgadnięcia przez uczniów postaci. Gra może być prowadzona w zespołach, parach lub indywidualnie. Uczestnicy mogą zdobywać punkty lub wygrany uczestnik może mówić w imieniu następnej postaci biblijnej.

Zakończenie

Mam nadzieję, że udało się w tej pracy, chociaż w części zachęcić i podkreślić wagę pracy katechetycznej z dziećmi autystycznymi. Jest to szczególnie ważne w dzisiejszych czasach, w których obserwuje się coraz więcej zaburzeń u dzieci. Świat nauki oraz empiryczny wskazuje i podkreśla, że warto podejmować pracę z młodymi osobami. Im wcześniej, tym lepiej. Dzieci potrzebują rodziców, ale i mądrych, kochających nauczycieli.

Praca katechetyczna jest niezmiernie ważna. Jak zostało już tu podkreślone, ma wpływ na kształtowanie się całego człowieka w danym momencie, ale i w przyszłości. Dotyczy decyzji jakie młody człowiek będzie podejmował, wartości jakie będzie wyznawał.

Idea zajęć katechetycznych obejmuje wszystkich - małych i dużych, osoby sprawne i z zaburzeniami, a więc i dzieci z autyzmem. Praca z nimi wymaga, niewątpliwie, dużej wiedzy na temat samego autyzmu, jak również znajomości danego dziecka. Nie ma dwójki takich samych dzieci, nawet w przypadku zaburzenia o tej samej etiologii.

W niniejszej pracy została wykorzystana indywidualna diagnoza lekarska, opinia psychologiczno-pedagogiczna oraz obserwacja chłopca z autyzmem. Świadomie zostało pominięte imię chłopca. Muszę podkreślić, że znajomość z nim wniosła wiele do mojego życia.

Dzięki niemu zobaczyłam, że dzieci z zaburzeniami potrzebują doznań duchowych, Bożego działania, jak pozostałe. Zobaczyłam, że są w stanie, w miarę możliwości, rozpoznawać co jest słuszne i dokonywać właściwych wyborów. Zaskakujące było również to, że charakterystyczne zaburzenia w komunikacji i relacjach społecznych są jedynie wynikiem, a nie objawem zaburzenia autystycznego. Chociaż z pozoru samotnicy, osoby z autyzmem potrzebują bliskości drugiej osoby, ciepła, wsparcia i bliskich relacji. Może nigdy nie będą tzw. "duszami towarzystwa", ale czy muszą nimi być? Ważne, żeby mogły zachować swoją tożsamość i być kochane takimi jakie są, miłością jaką zaplanował sam Stwórca.

Ze swojej strony, zachęcam do odkrywania świata autystycznego. Pozwolę sobie powtórzyć myśl zawartą w pracy: *podejście osób neurotypowych do osób autystycznych, poznanie kolorytu, specyfiki bycia autystą może przyczynić się do spotkania i przeniknięcia tych dwóch światów tak, by nie pozostały oddzielne.*

Szczególne rola przypada nam katechetom. Szukajmy, korzystając z Bożej łaski, dróg dotarcia z przesłaniem ewangelicznym i nie zapominajmy o tych z zaburzeniami. Ogromny

wkład w przybliżenie pracy katechetycznej w Kościele Zielonoświątkowym z dziećmi z zaburzeniami wniosła Ela Bednarz i jej publikacje, za co z serca dziękuję!

Bibliografia:

2. Bednarz E., *Edukacja chrześcijańska w Polsce na przykładzie Chrześcijańskiego Przedszkola, Szkoły Podstawowej i Gimnazjum Samuel*, Stowarzyszenie Edukacyjne Integracja, Warszawa 2013.
3. Bednarz E., Podgórna Gabriela *Program Wychowania Biblijnego, dla Klas Przedszkolnych, Szkoły Podstawowej i Gimnazjum*, Kraków 2001.
20. Biblia to jest Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu, Towarzystwo Biblijne w Polsce, Warszawa 1998.
4. Błęszyński J.J., *Autyzm a niepełnosprawność intelektualna i opóźnienie w rozwoju*, Harmonia Universalis, Gdańsk 2011.
5. Cambell R., *Twoje dziecko potrzebuje Ciebie*, TKECh, Kraków 1989.
6. Charles A. A. III, *Krzyś jest wyjątkowy, dla dzieci o autyzmie*, przekład Ewa Wojtych, GWP, Gdańsk 2010.
7. Cierpiałkowska L., *Psychopatologia*, Warszawa, Scholar 2007.
8. Dawid J.W., *O duszy nauczycielstwa*, KUL, Lublin 2002.
21. *Formacja Religijna Dzieci Autystycznych*, <http://katechetyka-specjalna.wyklady.org>
9. Gamon D. i Bragdon A.D., *Co potrafi twój mózg, Szczególne zdolności i ograniczenia*, Wydawnictwo Medium, Warszawa 2003.
10. Higaschida N. ze wstępem Davida Mitchella, *Dlaczego podskakuję*, Wydawnictwo wab, Warszawa 2015.
11. Jerzak J., *Kształcenie psychologiczne nauczycieli*, Wydawnictwo Szkolne i Pedagogiczne, Warszawa 1988.
13. *Katecheza osób szczególnej troski- stan aktualny, propozycje na przyszłość*, red. Kiciński A., Wydawnictwo WAM, Warszawa 2008.
12. Kaufmann S., *Najpierw fundament -podręcznik do szkolnej edukacji chrześcijańskiej*, Warszawa 2010.
14. Kiciński A., *Indywidualny Program Katechetyczny dla Osób z Niepełnosprawnością Intelektualną i Autyzmem. Studium Przypadku*.
15. Lopes V., *Te najmniejsze...Nauczanie dzieci w wieku przedszkolnym*, CEF Press, 1997.
17. *Materiały do nauczania pedagogiki II Dydaktyka*, red. W. Okoń, PZWS, Warszawa 1953.
22. *Materiały pomocnicze do nauczania religii – Szkoła Średnia*, Biblioteczka „Nowego Życia”, Wrocław 1991. 1. *Wychowanie osobowe*, red. Franciszek A., Petrus, Kraków 2011.

16. Niemierko B., *Ocenianie szkolne bez tajemnic*, WSiP, Warszawa 2002.

18. Pisula E., *Autyzm - fakty, wątpliwości, opinie*, WSPS, Warszawa 1993.

19. Walesa C., *Rozwój religijności człowieka, t.1 Dziecko*, Lublin 2005.

23.http://katechetyka-specjalna.wyklady.org/wyklad/908_formacja-religijna-dzieci-autystycznych.html 23.<http://www.autyzm.edu.pl/index.php/newsletter/nowe-kryteria-diagnostyczne-autyzmu>

24.<http://apps.who.int/classifications/icd11/browse/l-m/en>

25.<http://stat.gov.pl/Klasyfikacje/doc/icd10/pdf/ICD10TomI.pdf><http://www.logopedia.pl/publikacje-fachowe/publikacje-fachowe-logopedia/item/792-prozodia>

26.<http://stat.gov.pl/Klasyfikacje/doc/icd10/pdf/ICD10TomI.pdf>, http://katechetyka-specjalna.wyklady.org/wyklad/908_formacja-religijna-dzieci-autystycznych.html